

Diakrón összefüggések az udmurt szintetikus és analitikus múlt idők között*

Szabó Ditta

ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont

szabo.ditta@nytud.elte.hu

Kivonat: A cikkben amellet érvelek, hogy (1) az udmurt analitikus (összetett) múlt idejű forma később keletkezett, mint szintetikus párja, és (2) paralel fejlődés figyelhető meg a két igei szerkezet típus között. Állításomat a szóban forgó igei alakok történeti elemzésével, valamint a mai nyelvállapotban tapasztalt funkcionális-szemantikai jellemzőivel igyekszem alátámasztani.

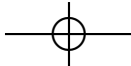
Az udmurt analitikus és szintetikus múlt idejű igei formák történeti viszonyát a szakirodalom általában nem tárgyalja (l. Bartens 2000; Winkler 2001). Bybee és Dahl (1989) számos nyelven végzett tipológiai kutatása eredményeként azt állítja, hogy a perifrastikus rezultatív szerkezetek egyik altípusa, amely egy kopula+múlt idejű particípium szerkezettel rendelkezik, gyakran átesik egy olyan változási folyamaton, melynek során a kopula eltűnik a szerkezetből, s így jön létre a szintetikus igei alak. Az uráli szakirodalom (A. Kövesi 1965; Havas 2018) és friss kutatások (Szabó 2022b) alapján az udmurt evidenciális múlt időt jelölő *-(e)m* particípium szintén egy eredetileg rezultatív jelentésű képzőre vezethető vissza (PU *-m). Véleményem szerint az udmurt nyelvben nem az előbb említett grammatikalizációs folyamat ment végbe. A cikkben amellet érvelek, hogy az udmurt szintetikus evidenciális múlt idő nem az analitikus formákból alakult ki, hanem korábbi fejlődés eredménye. A perifrastikus szerkezetek csak ezt követően jöhettek létre, és megjelenésük után párhuzamos fejlődés figyelhető meg a kétféle szerkezet között.

Kulcsszavak: udmurt; múlt idők; evidencialitás; grammatikalizáció

1. Bevezetés

A cikk fókuszában álló udmurt egy napjainkban alapvetően jól ismert és alaposan dokumentált uráli nyelv, amely az anyanyelvi beszélők számának csökkenő tendenciája ellenére széles körben kutatott és bizonyos értelemben a fejlődő nyelvek közé tartozik (többek között a napjainkban is zajló nyelvújítási folyamat miatt, vö. Salánki 2007). Az elmúlt években számos nyelvész foglalkozott az udmurt egyes nyelvtani jelenségeivel, sok esetben tágabb összehasonlító kutatás

* A tanulmány elkészültét az NKFI FK 143242 számú projekt támogatta. Köszönettel tartozom továbbá lektoraimnak szakmai meglátásaikért és javaslataikért.

részeként (Havas et al. 2023; Kubitsch et al. 2023). Az udmurt nyelvvel kapcsolatban is tért nyert a mára kimondottan divatosá vált evidencialitás-kutatás (vö. Kubitsch 2019; 2021; Szabó 2020; 2022a), amely az udmurt esetében szoros összefüggésben van a múltidő-rendszerrel. Éppen ezért a múlt idők formai és funkcionális szempontból is jól kutatottak, ezzel szemben a szintetikus és az analitikus múlt idők közötti kronologikus viszony teljes mértékben elhanyagolt kutatási terület (vö. Bartens 2000; Winkler 2001).

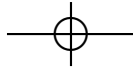
A cikkben részletesen vizsgálom Bybee és Dahl (1989, 76) állítását, mely szerint egy kopulát és múlt idejű particípiumot tartalmazó rezultatív szerkezetekből fejlődtek ki a kopula nélküli szintetikus alakok. Az udmurttal kapcsolatban szintén egy rezultatív szerkezetet feltételezünk kiindulási pontnak (Szabó 2022b), ugyanakkor kopulás előfordulása véleményem szerint nem illeszkedik Bybee és Dahl (1989, 76) eredményeihez. Tanulmányomban amellet igyekszem érvelni, hogy az udmurt nyelvben az analitikus, vagyis összetett múlt idejű igei formák későbbi fejlemények, mint szintetikus, vagyis egyszerű párjaik. A két szerkezet-típus formai és funkcionális fejlődése párhuzamosan történhetett, aminek során a szintetikus alak bizonyos (főleg funkcionális) fázisai adták az alapot az összetett igei formák kifejlődéséhez.

A cikk második pontjában röviden ismertetem az udmurt nyelv általános tulajdonságait, majd a harmadik pontban tárgyalom részletesebben az igeidő-rendszert, azon belül is a múlt időket kiemelve. A szintetikus és analitikus múlt időknek a szakirodalom által vizsgált viszonyáról a negyedik pontban szólok. Az ötödik rész taglalja az elmélet kifejtését, valamint a tipológiai kutatások alapján felállított korábbi elméletet. Hipotézisem alátámasztására a hatodik pontban kerül sor, ahol a szóban forgó igei alakok történeti elemzését és a mai nyelvállapotban tapasztalt funkcionális-szemantikai jellemzőit helyezem fókuszba. Emellet kitérek az alapnyelvre rekonstruált, a témát érintő releváns elemekre és tulajdonságokra, illetve röviden elemzem az udmurt legközelebbi rokon nyelvében, a komiban a kapcsolódó igei alakok formai és funkcionális jegyeit.

2. Az udmurt nyelv

A vizsgálatom tárgyát képező udmurt nyelv az uráli nyelvcsalád finnugor ágának permi csoportjába tartozik. Legközelebbi rokon nyelve a komi.¹ A legtöbb

¹ Ennek három fő változata a komi-zürjén, a komi-permják és a jazvai komi, melyek nyelvi státuszáról ma sincs egyetemes konszenzus. Az oroszországi (és főleg anyanyelvi) beszélők e három

udmurt az oroszországi Udmurt Köztársaság területén él. A nyelvet évszázadok óta erős törökségi (tatár, baskír, csuvas) hatás éri délről, míg az északi régiókban az orosz nyelv befolyása érezhető jobban (Abondolo 1998, 3, 5; Edygarova 2022, 507; Maticsák 2020, 263). Tipológiai besorolását tekintve az udmurt, rokon nyelveihez hasonlóan, agglutináló nyelv. A nyelvtani viszonyokat szuffixációval vagy névutók segítségével jelöli (Csúcs 1990, 31). Az udmurtban sokáig tartotta magát az uráli nyelvekre jellemző és az alapnyelvre is rekonstruált SOV szórend, vagyis a grammatikus mondatok alapvetően fejképek a nyelvben. Ez a gyakorlat, valószínűleg orosz hatásra, megváltozni látszik, és ma már az SVO szerkezetű mondatokat is grammatikusnak ítélik az anyanyelvi beszélők (vö. Asztalos 2018).

A dolgozat fókuszában álló múltidő-rendszert a következő pontban tárgyalom részletesen, ezúttal szinkrón szempontból, a történeti kérdésekre a 4. ponttól kezdve kerül sor.

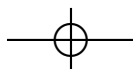
3. Igeidőrendszer az udmurtban

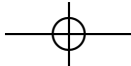
Tőtani szempontból két ige-típust különböztethetünk meg: az *-y* tövűeket (*myn-y-ny* 'menni') és az *-a* tövűeket (*ver-a-ny* 'mondani'). Az ige szótári alakja a *-ny* morfémaival jelölt infinitívusz. Az infinitívuszi morféma elhagyásával kapjuk meg a két ragozási tövet (Csúcs 1988, 141; Csúcs 1990, 50; Edygarova 2022, 514). Egy adott ige nem ragozható mindkét módon, az igei morfémaikat a főnévi igenév előtt álló magánhangzó határozza meg. Az ige alakja a következő kategóriákat képes kifejezni: szám, személy, idő, mód és polaritás.²

Négy módot különböztethetünk meg: kijelentő, felszólító, optatív és feltételes mód. A kijelentő módon belül négy morfológiai igeidő jelenhet meg: jelen, jövő, egyszerű múlt és evidenciális múlt. Ezek mind szintetikus, vagyis egyelemű formában jelennek meg, viszont (sok más uráli nyelvhez hasonlóan) az udmurtban is fellelhetők az úgynevezett összetett vagy analitikus igeidők. Ezek kategorizálásában nincs teljes konszenzus, ugyanis míg egyik tagjuk, a létigei eredetű segédige, morfológiailag mindig múlt időben jelenik meg, addig másik, főigei elemük bármelyik igeidőt felveheti, szemantikájukban pedig nem kizáró-

nyelvváltozatot általában önálló nyelvnek tekintik, míg a nyugati nyelvészetben gyakran egyazon nyelv három nyelvjárásaként jelennek meg (Hajdú–Domokos 1978, 186; Riese 1998, 250–251).

² Illetve ezeket a kategóriákat mindenképp ki tudja fejezni az ige, és ezen kategóriák pontosan definiálhatók a nyelvben. Ezen kívül evidenciális és aspektuális jelentést is hordozhatnak, melyet a 3.1. pontban mutatok be.

lag az időbeliség, hanem aspektuális és modális jegyek is megjelennek (Edygarova 2022, 514; Saraheimo 2022, 162). A szintetikus és analitikus múlt időket a következő alpontban (3.1) tárgyalom részletesebben.

A mai udmurt nyelvben tehát alapvetően időalapú igei rendszer található, de a kronologikusan később kialakult igei formák (evidenciális múlt, összetett múlt idők) aspektuális és evidenciális jegyekkel is rendelkeznek.

3.1. A múltidő-rendszer és az evidencialitás

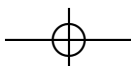
Evidencialitáson azt értjük, amikor egy nyelv grammatikai eszközzel jelöli a beszélő által birtokolt információ forrását egy közlés során. Ez a grammatikai elem lehet képző, konjugáció vagy partikula is. Nem minden nyelv rendelkezik grammatikai evidencialitással, de valójában az információ forrását minden nyelv képes kifejezni valamilyen módon (körülírással, vagy erre grammatikalizálódott kifejezéssel). Alapvetően megkülönböztethetünk direkt, vagyis első kézből származó evidenciát, és indirekt, vagy másnéven közvetett, másodkézből származó evidencialitást (vö. Aikhenvald 2004; 2018). Az udmurtban csak az indirekt evidencialitás grammatikalizálódott, vagyis nyelvtani eszközzel csak az fejezhető ki, ha valaki nem volt tanúja egy adott eseménynek. Az udmurtban ez a jelenség fuzionált az igeidőrendszerrel, így annak bemutatásával az evidenciális rendszerről is tisztább képet kaphatunk.

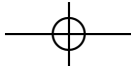
A már említett szintetikus múlt idejű formák mindössze egy, időben, számban és személyben ragozott főigét tartalmaznak. Az úgynevezett egyszerű múlt idő egy általános, evidenciális szempontból neutrális múlt idő, melyet az *-i* szuffixummal képzünk, és bármely múltban történt esemény leírására alkalmas (1). Az *-i* szuffixum a proto-uráli **-j* múltidő-jel szabályos folytatása a nyelvben (Bartens 2000, 181–182; Bereczki 2003, 55; Siegl 2004, 22).

- (1) Kolja tolon **lykt-i-z**.
Kolja tegnap **megérkezik-pst-3sg**
'Kolja tegnap megérkezett.' (Siegl 2004, 29)

Az egyszerű múlt idő tagadását egy személyragozott múlt idejű tagadó igével hajthatjuk végre, melyet az ige konnegatív töve követ, ami csak a számot jelöli, a személyt viszont már nem (2) (Bartens 2000, 187).

- (2) Soos mīlemyz **öz** **vala-le**.
3PL 1PL.ACC **NEG.PST.3 ért-CNG.PL**
'Nem értettek meg bennünket.' (Asztalos 2018, 8)

Az evidenciális múlt idő³ az *-(e)m* szuffixummal képezhető és indirekt információforrás kifejezésére alkalmas (3). Ez az alak önmagában nem képes időt kifejezni, valójában csak olyan evidenciális tartalmat jelöl, amely a múltra vonatkozatható. Hagyományosan igeidőként tartják számon, de ez esetben már átlépünk az aspektuális és/vagy evidenciális jelentéstartalommal rendelkező igei formák halmazába. Az *-(e)m* szuffixum a proto-uráli *-*m* participiumképzőre vezethető vissza, s alakilag ma is megegyezik a melléknévi igenév képzőjével (Siegl 2004, 26).

(3) Kolja tolon **lykt-em-∅**.

Kolja tegnap **megérkezik-EV.PST-3SG**

'Kolja tegnap (állítólag) megérkezett.'

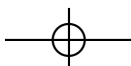
(Siegl 2004, 29)

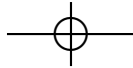
Az udmurtban az evidencialitás az aikhenvaldi tipológia szerint (vö. Aikhenvald 2004; 2018a) csak kételemű rendszert alkot, ahol az indirekt evidencia áll szemben minden mással. Ez azt jelenti, hogy grammatikai markerrel csak a közvetett információforrást lehet kifejezni a nyelvben, minden más, így az első kézből származó információ forrása is jelöletlen. A jelöltségen belül a nyelv nem különbözteti meg a (nem) hallott, látott, szaglással vagy tapintással tapasztalt információt, minden közvetett információforrást tartalmazó kijelentésre ugyanazt a grammatikai jelet használja, függetlenül az érzékelés típusától. Bizonyos nyelvekben ezek mindegyikére külön nyelvi elem grammatikalizálódott (ilyen például a wintu nyelv (wintu nyelvcsalád), ahol öt evidenciálisjelölőt is használnak a beszélők: egy vizuális, egy nem-vizuális érzékelés, egy inferenciális, egy következtetési (okfejtési), és egy 'reported' kategóriát) (Aikhenvald 2004, 60).

Az udmurtban az evidenciális tartalom nem hordoz egyúttal igazságértéket is, vagyis a kijelentés valósága nem derül ki az evidenciális múlt idő használata vagy nem használata által. Friss megfigyelések viszont azt bizonyítják, hogy ha igazságértéket nem is, bizonyossági fokot kontextusfüggően kifejezhetnek a múlt idők. Eszerint az egyszerű múlt használata nagyobb bizonyosságot jelöl, míg az evidenciális múlt kontextuálisan magában hordozhatja a beszélő bizonytalanságát a saját állításával kapcsolatban (vö. Kubitsch 2021).

A szintetikus evidenciális múlt tagadására egy analitikus és egy szintetikus paradigma is létrejött, melyek mindegyike egyaránt használható, jelentéskü-

³ A permisztikában gyakran nevezik második múlt időnek, de szemtanúsági múlt időként, perfektumként és „nem ismert múlt időként” is gyakran megjelenik a grammatikákban (vö. Csúcs 1990; Bartens 2000; Kozmács 2001; 2002; Siegl 2004; Petrova–Tyimerhanova 2014; Szamarova–Sztrelkova 2013; Nazarova 2014). Ezen kifejezések részben már a hordozott funkciót is magukban foglalják.

lönbség nincs közöttük. A párhuzamos használat kialakulását a nyelvjárási különbségeknek köszönhetjük, ugyanis az analitikus forma tipikusan az északi nyelvjárásokra jellemző, míg a szintetikus formát elsősorban a középső és déli területeken használják. A következő példamondat mindkét alakot tartalmazza (4).

- (4) Pinal-jos tunne **övöl koški-llam**, avtobus-e **vui-llamte**.
gyerek-PL ma **NEG elmegy-EV.PST.3PL** autóbusz-ILL **megérkezik-NEG.EV.PST.3PL**
'A gyerekek állítólag ma nem mentek el, nem jött a busz.' (Nazarova 2014, 235)

A nyelv összesen nyolc darab összetett múlt idővel rendelkezik, melyek szerkezetileg egy egyszerű vagy evidenciális múlt idejű létigéből, valamint egy bármely igeidőben ragozott (jelen, jövő, egyszerű múlt, evidenciális múlt) főigéből állnak. A szakirodalom állításai (Bartens 2000, 209–210; Skribnik–Kehayov 2018, 540–541) és a legfrissebb kutatások (Szabó 2022b) eredményei alapján ezen alakokat az evidencialitás megléte vagy hiánya alapján két csoportra bonthatjuk. Abban az esetben, ahol a létige, mely itt segédigei funkciót lát el, egyszerű múlt időben áll (vagyis *val* alakban jelenik meg), a szerkezet csak aspektuális jelentést hordoz, mely magába foglalja az esemény idejére való utalást is (ami a múlt idejű alak ellenére nem feltétlenül a múltban történik), de evidenciális töltettel nem rendelkezik (5).

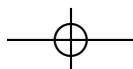
- (5) Pići dyr-yšen ulča-yn kořku nylpi-os-yn **šudko val**.
kicsi idő-EGR utca-INE mindig gyerek-PL-COM **játszik.PRS.1SG AUX.PST**
'Kiskoromban mindig az utcán játszottam a gyerekekkel' (duratív múlt, többször megismételt esemény) (Szabó 2020, 240)

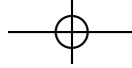
Az evidenciális múlt idejű segédigét tartalmazó összetett alakok viszont minden esetben hordoznak indirekt evidenciális jelentést is az aspektuális jelentéstartalom mellett (6). A létige ilyenkor *vylem* formában jelenik meg.

- (6) Važ-en dyr-ja tatyn **puk-o-z vylem** krežći.
rég-INS idő-ADV itt **ül-FUT-3SG AUX.EV.PST** zenész
'Régen itt ült a zenész.' (duratív múlt, többször megismételt esemény, indirekt információforrás jelölése) (Siegl 2004, 38)

Az egyes alakok által hordozott aspektuális jelentéseket az 1. táblázat mutatja be a *mynyny* 'menni' ige segítségével.

Az összetett igeidők tagadásának módja a főige idejétől függően különbözik. Ha a főige jelen, jövő vagy egyszerű múlt időben áll, akkor tagadása az

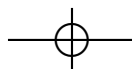
1. táblázat: Az összetett igei alakok formai és funkcionális jellemzői

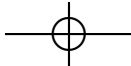
Példa	Szerkezet	Aspektus	Evidencialitás
<i>myn-e val</i>	megy-PRS.3SG+AUX.PST	folyamatos múlt (Skribnik–Kehayov 2018, 540)	—
<i>myn-o val</i>	megy-FUT.3SG+AUX.PST	frekventatív (Bartens 2000, 209)	—
<i>myn-i-z val</i>	megy-PST-3SG+AUX.PST	plusquamperfect (Skribnik–Kehayov 2018, 540)	—
<i>myn-em val</i>	megy-EV.PST.3SG+ AUX.PST	régmúlt (Skribnik–Kehayov 2018, 540); plusquamperfect (Bartens 2000, 209–210)	—
<i>myn-e vylem</i>	megy-PRS.3SG+ AUX.EV.PST	folyamatos múlt, miratív, (Skribnik–Kehayov 2018, 540); duratív (Siegl 2004: 38)	Indirekt evidenciális
<i>myn-o vylem</i>	megy-FUT.3SG+ AUX.EV.PST	duratív (Siegl 2004, 138); frekventatív (Skribnik–Kehayov 2018, 540)	Indirekt evidenciális
<i>myn-i-z vylem</i>	megy-PST-3SG+ AUX.EV.PST	régmúlt, plusquamperfect (Bartens 2000, 209)	Indirekt evidenciális
<i>myn-em vylem</i>	megy-EV.PST.3SG+ AUX.EV.PST	plusquamperfect (Siegl 2004; Skribnik–Kehayov 2018)	Indirekt evidenciális

adott időnek megfelelő tagadóigével történik. Az evidenciális múlt idejű főigét tartalmazó analitikus konstrukciók tagadása karitívusszal történik (Siegl 2004, 39–40).

Amikor az udmurt nyelv is bekerült az evidencialitáskutatás látóterébe, so-
káig elterjedt volt az az állítás, hogy az udmurtban következetes evidenciális-
opozíció figyelhető meg, vagyis az egyszerű múlt idő kimondottan szemtanú-
ságot, míg az evidenciális múlt idő nem-szemtanúságot jelöl. Skribnik és Ke-
hayov (2018, 540) is egyértelmű 'witnessed' és 'unwitnessed' jellemzőkkel lát-
ja el a különböző múlt idejű alakokat könyvfejezetében. Nazarova (2014) ud-
murt nyelvkönyvében szintén egyértelmű és következetes evidenciális külön-
séget tesz a két múlt idő között. Aikhenvald (2004, 28) átfogó tipológiai művé-
ben az udmurtot még az olyan nyelvek közé sorolja, ahol szemtanúsági–nem-
szemtanúsági szembenállás figyelhető meg, a szerző szerint akárcsak a komiban
és a mariban. Állítása szerint az egyszerű múlt idő olyan cselekvést jelöl, mely
a beszédidő előtt zajlott le, s közben a beszélő tanúja is volt annak (2004, 156).

Az elmúlt évek kutatásai, melyek adatközlők bevonásával történtek, rávilágít-
tottak, hogy ezek az állítások nem, illetve nem teljesen igazak. Mára már tudjuk,
hogy az egyszerű múlt idő evidenciális szempontból semleges, de tagadhatatlan,
hogy az adatközlők direkt információforrás esetén is ezt a formát alkalmazzák

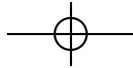
(vö. Kubitsch 2019; 2022; Szabó 2022a,b). Korábban már Siegl (2004) is hangsúlyozta az egyszerű múlt semlegességét. Bartens (2000, 190–191) pedig megemlíti, hogy egyes nyelvtanok ugyan hangsúlyozzák az egyszerű múlt idő szemtanúsági vagy direkt evidenciális jelentéstartalmát, az igeidő elsősorban a múltban történt események, történések jelölésére használatos anélkül, hogy kifejeznék annak eredményét.

4. A múlt idők közötti történeti viszony a szakirodalom szerint

Az uráli szakirodalom minden esetben rendkívül részletesen tárgyalja az udmurt múlt idejű formák szinkrón tulajdonságait, mind az egyszerű, mind az összetett alakok tekintetében. Ez nem is lehet meglepő, hiszen kisebb finnugor társaihoz képest az udmurt jól dokumentált nyelv. Ugyancsak jól ismert és alaposan kutatott téma a múlt idők kialakulása. Ezek közül az evidenciális múltat és az összetett igeidőket övezi több kérdés, míg az egyszerű múlt idő fejlődése történeti szempontból jól alátámasztott (vö. Aikio 2022; Bereczki 2003; Hajdú 1981; Hajdú–Domokos 1978). A különböző múlt idejű szerkezetek közötti történeti viszonyra, azok egymásra hatására viszont egy tanulmány vagy kézikönyv sem tér ki (vö. Bartens 2000; Bereczki 2003; Csúcs 1990; Skribnik–Kehayov 2018). Pedig a közöttük lévő funkcionális eloszlások és párhuzamok, valamint az a tény, hogy az alapnyelvre nem rekonstruálunk komplex múlt időket, arra sarkallják a kutatót, hogy mélyebben is beleássa magát a két szerkezet történeti összefüggéseibe.

Az egyetlen részterület, ahol előkerül a szintetikus és analitikus igeidők egymáshoz való viszonya, az a szintetikus evidenciális múlt és az analitikus igeidők területe, de nem a két struktúra közötti fejlődési párhuzam, esetleg egymásra hatás szempontjából, hanem kialakulásuk, és főleg a sokak által feltételezett törökségi eredetük miatt.

Több magyar nyelvész, köztük Bereczki Gábor (2003, 91) is török hatást lát a permi nyelvek igeidőrendszerében, melyet a magyar és a mari igeidőkkel is összefüggésbe hoz. A melléknévi igenév képzőjének múltidő-jellé válása, Bereczki szerint, akár belső nyelvi fejlődés eredménye is lehet ezekben a nyelvekben, de végző soron török eredetűnek véli a jelenséget. A magyarban a $-t(t)$ múltidő-jel ugyanúgy megegyezik alakilag a melléknéviigenév-képzővel, ahogyan az udmurtban az $-(e)m$ morféma. Ezt követően viszont már az összetett múlt időket hasonlítja egymáshoz a magyarban (*megy vala – megy volt, ment*

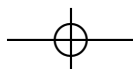

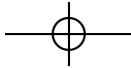
vala – ment volt) és az udmurtban (*myne val – myne vylem; mynem val – mynem vylem*), funkcionális és morfológiai párhuzamot vonva kötöttük. A szerző a gazdag magyar múltidő-rendszerre több funkciót is feltételez, hiszen a múlt idők számos alaki változata nem véletlenül fejlődhetett ki, csak azzal a céllal, ha megkülönböztet egyes funkciókat. Arról viszont nem ír, hogy a befejezett melléknévi igenév igeidőként való szintetikus és analitikus megjelenése miként viszonyul egymáshoz történeti szempontból. Bereczki elméletét Simonyi Zsigmond, Horváth Károly és Borisz Szerebrennyikov állításaira alapozza, de megjegyzi, hogy szerinte Szerebrennyikov túl óvatosan fogalmaz írásában, ahol nem jelenti ki egyértelműen, hogy ezek az igeidőalakok török hatás eredményei lennének, hiszen, véleménye szerint, ennyi közös tulajdonság nem fejlődhet ki egymástól teljesen függetlenül (Bereczki 1998a, 212; 1998b, 191).

Történetileg tagadhatatlan, hogy a permi népek már igen korán kapcsolatba kerültek a törökségi népekkel. Az udmurt nyelvben és kultúrában egyaránt jelentős tatár hatás érezhető. Már a permi népek szétválása idején, tehát a 8–10. század között megérkeznek a területre a bolgár-törökök és a 9. század elejére megalakul a Volgai Bolgár Birodalom. A korra tehető udmurt–törökségi érintkezésekre bizonyítékul szolgál a körülbelül két tucatnyi közép-bolgár jövevényszó az ősspermi nyelvben (Csúcs 1979, 366). Csúcs (2007) az analitikus igealakokkal kapcsolatban megjegyzi, hogy kicsi a valószínűsége annak, hogy ezek török hatásra alakultak volna ki, hiszen az ősspermiben mindösszesen az előbb említett néhány jövevényszó maradt fenn a bolgár-török érintkezésekből. Az ősspermi kor után már nem számolhatunk török hatással a komiban, és véleménye szerint, ha az udmurtban mégis török hatás eredményei lennének az analitikus alakok, a komiban mindenképpen kizárhatjuk ezt a lehetőséget, pedig a komi nyelvekben ma ugyanúgy vannak összetett igeidők.⁴ Csúcs itt csak az alaki egyezésről, illetve nem egyezésről beszél, a szemantikai tartalomról, valamint az alakok diakrón viszonyáról nem esik szó (Csúcs 2007, 96). Csúcs a történelmi adatokra alapozza hipotézisét, mely szerint a komi nyelvekben nem lehetséges, hogy az evidenciális múlt idő akár alakilag, akár funkcióját tekintve török nyelvi hatás eredménye legyen. Az udmurt nyelvben nem veti el a törökségi hatás lehetőségét, mivel az udmurt nyelvű csoportok sokkal később is érintkeztek még törökségi népekkel, olyannyira, hogy egyik csoportjuk, a beszermánok valójában mára eludmurtozott, de eredetileg törökségi népcsoport.

Pomozi (2011) is egyértelműnek tartja a török hatást a Volga–Káma-vidék nyelveiben, de szerinte óvatosan kell kijelentéseket tennünk a grammatikai

⁴ A komi összetett múlt időkről bővebben lásd a 6. pontot.

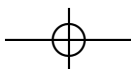

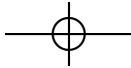

vagy lexikai kölcsönzéseket illetően, hiszen a történeti-tipológiai vizsgálatok mindössze arra adnak választ vagy akár bizonyítékot, hogy egyes nyelvek érintkeztek-e egymással a múltban, de a kölcsönzések irányát nem tudhatjuk meg belőlük (Pomozi 2011, 94). A szerző cikkében a magyar és a mari analitikus múlt időkre, emellett pedig az evidenciális funkcióra koncentrált, és kiemeli, hogy sok hasonlóságot mutat a magyar igeidőrendszer a mari, a permi és a török nyelvekkel, ezért az areális hatást véli valószínűnek az evidenciális kategóriának és az analitikus igeidő formáknak a kialakulásában. Így fogalmaz: „Ennyire kiterjedt szerkezeti egyezések sora ugyanis nem lehet véletlen...”. A Volga–Káma-vidék nyelveiben fellelhető párhuzammal kapcsolatban szerkezeti párhuzamról beszél, amely kialakulásának oka a török nyelvekben létező kétpólusú evidenciális rendszer megléte (Pomozi 2011, 96).

Rédei Károly *Vannak-e az előmagyar–permi érintkezésnek nyelvi nyomai?* című cikkében (1964) arra a következtetésre jut, hogy a magyar és a permi nyelvekben meglévő összetett igealakok vagy párhuzamos fejlődés eredményei, vagy pedig külső, török hatásra jöttek létre, azonban sem a magyarban, sem a permi nyelvekben nem lehet kölcsönös egymásra hatást feltételezni. Erre bizonyítékként a mindösszesen 2–3 permi jövevényszót hozza fel a magyar nyelvben. Az ilyen kis számú kölcsönzés miatt feltételezhetjük, hogy a kapcsolat az előmagyarok és a permiek között nagyon laza lehetett, s ezért az egyes hangtani egyezéseket sem vehetjük permi eredetűnek a magyarban (Rédei 1964, 259).

Láthatjuk tehát, hogy amennyiben az egyszerű és az összetett igeidők egymáshoz való viszonya kerül egy tanulmány fókuszába, az csak az eredetüket tárgyalja, a két alak közötti kronológiára nem tér ki. Gyakori az is, hogy a morfológiai jellemzőket (vagyis a szintetikusságot és analitikusságot) nem minden esetben választják el az általuk hordozott jelentéstől, funkciótól és azok eredetétől. Jómagam viszont fontosnak tartom szétválasztani az analitikus és szintetikus formákat funkcióiktól, hiszen e formák funkcionálisan eltérhetnek nemcsak az egyes nyelvek (itt kimondottan a permi és a törökségi nyelvek) között, de akár egy nyelven belül, nyelvjárási szinten is. A török funkciókölcsönzés mellett érvelők gyakran vonnak párhuzamot a török és a permi analitikus formák evidenciális jelentései és formai jellegzetességei között, pedig releváns különbségek mutatkoznak bennük, s ahogy a 3. pontban is láthattuk, az összetett igeidők nem feltétlenül fejeznek ki evidenciális értéket. Mivel a szerzők gyakran mossák össze a morfológiai és a funkcionális jellemzőket, nem minden esetben egyértelmű, hogy a szerzők morfológiai és szemantikai-pragmatikai kölcsönzésre, másolásra egyaránt gondolnak-e, vagy pedig csak funkcionális egyezésre.

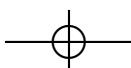

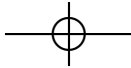
5. Az elmélet bemutatása

Bybee és Dahl (1989, 53–54) nagy számú nyelvet magában foglaló tipológiai kutatása során az igéhez kötődő nyelvtani elemek grammatikalizációját vizsgálta, melyek között szerepeltek például a perfekt, rezultatív, perfektív, imperfektív, jövő és múlt idők. A szintetikus és a létigét tartalmazó analitikus alakok közötti történeti viszonyról a rezultatívból fejlődő perfekt esetében esik szó. Megfigyelésük szerint a perifrasztikus rezultatív szerkezetek egyik altípusa, ami kopula+múlt idejű participiumi szerkezettel rendelkezik, gyakran átesik egy olyan változási folyamaton, melynek során a kopula eltűnik a szerkezetből, s így jön létre a szintetikus igei alak. Ezt a változást feltételezik a szerzők a bolgárban is. A nyelvben a hagyományos elemzés szerint van egy 'reportatív evidencia' kategória, mely a perfekt kategória mellett, azzal párhuzamosan fejlődött ki. A közöttük lévő egyetlen különbség az, hogy a reportatív kategória harmadik személyében a szerkezetben nem jelenik meg a kopula. A perfekthez képest a reportatív a grammatikalizáció egy magasabb fokán álló grammatikai elem, morfológiailag pedig csak a kopula hiánya különbözteti meg a kevésbé grammatikalizálódott elemtől. A szerzők azt állítják, hogy ennek fordítottjára, tehát amikor egy jobban grammatikalizálódott elem kopulát vesz fel, de korábban kopula nélkül állt, nem láttak példát saját kutatásuk során. Eredményeik alapján tehát arra lehet következtetni, hogy a rezultatívból perfektté (és később akár reportatív evidenciálissá) fejlődő grammatikai elemek esetén nem feltételeznek olyan változási folyamatot, ahol a kopula megjelenése későbbi fejlemény a szerkezetben (1989, 67–77).

Az udmurtban hasonló grammatikai változások figyelhetők meg, de a kopula (a szerkezetben hagyományosan segédige) megjelenésének momentumát későbbre kell datálnunk. Bybee et al. (1994) 57 nyelven végzett tipológiai kutatása és a közelmúltban született történeti tanulmányok (Szabó 2022b) eredményeként az udmurtban a következő grammatikalizációs folyamat mehetett végbe az evidenciális múlt idővel kapcsolatban:

- (i) Kiindulási pontunk az uráli alapnyelvre rekonstruált *-m participiumképző, amely szemantikailag nagyon gazdag lehetett, s többek között az úgynevezett rezultatív jelentés kifejezésének funkcióját is magára vállalta.
- (ii) A participiumképző ezután perfekt jelentéssel bővült, megtartva korábbi, rezultatív jelentéstartalmát is.
- (iii) A participiumképző becsatlakozott az igeidőrendszerbe, ami már a nyelv, de legalábbis a permi nyelvcsoporthoz önálló életében történhetett.

- (iv) A morféma, immáron igei ragként, inferenciális jelentéssel bővül.
- (v) Az inferencialitást követi az indirekt evidenciális jelentés, ami az előzőekhez képest nagyon általános szemantikát takar, egyszersmind magába is foglalja a rezultatív, a perfekt és az inferenciális jelentésárnyalatot. Az alak mindeközben megőrizte korábbi funkcióit is, vagyis a kontextustól függően nem kizárólag az indirekt evidenciális jelenik meg egy közlésben, hanem akár önállóan a korábbi jelentésárnyalatok egyike is, viszont mindeközben a legkorábbi funkciók elhalványulni látszanak.

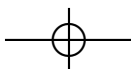
2. táblázat: Az evidenciális múlt grammatikalizációja az udmurtban

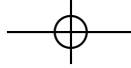
Alak	Jelentés 1.	Jelentés 2.	Jelentés 3.	Jelentés 4.
*-m participiumképző	+ rezultatív			
-m participiumképző/igei rag	+ rezultatív	+ perfekt		
-(e)m igei rag	+ rezultatív	+ perfekt	+ inferenciális	
-(e)m igei rag	± rezultatív	± perfekt	+ inferenciális	+ indirekt evidenciális

Mint láthatjuk, a grammatikalizáció a participiumképzőnek az igeidőrendszerbe való becsatlakozásáról és a folyamat során tanúsított funkcióváltozásról ad számot, de kizárólag a szintetikus, vagyis egyszerű alakok tekintetében. Hipotézisem szerint a mai evidenciális múlt idő teremtette meg a lehetőséget mind az egyszerű múlt idejű, mind pedig az evidenciális múlt idejű segédigét tartalmazó összetett igei alakok létrejöttéhez. Ennek feltétele volt, hogy az *-m participiumképző rálépjen a grammatikalizáció útjára. Úgy gondolom, hogy a V + AUX.PST, vagyis az egyszerű múlt idejű segédigét tartalmazó szerkezetek a grammatikalizációnak abban a szakaszában jelenhettek meg, amikor a perfekt jelentés már kialakult a morfémán. Párja, vagyis a V + AUX.EV.PST szerkezet, mely a létige evidenciális múlt idejű alakját használja, az inferenciális és/vagy az indirekt evidenciális jelentés kialakulását követően jöhetett létre. Most lássuk ezt a folyamatot részleteiben is.

6. Az elmélet alátámasztása

Az elmélet alátámasztására mindenekelőtt a múltidő-rendszer kialakulását veszem górcső alá, azon belül is először a szintetikus múlt időket, majd bemutatom az összetett igeidők párhuzamos kialakulását. Bár az analitikus szerkezetek kiindulási pontjának a későbbi evidenciális múlt egyes szakaszait tartjuk, az egyszerű múlt idő tárgyalása sem maradhat el. Az udmurt igeidőrendszer diakrón

vizsgálatát az alapnyelv releváns aspektusai követik, valamint legközelebbi rokon nyelvében, a komiban a megegyező igeidők jellemzői.

6.1. A szintetikus múlt idők kifejlődése

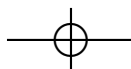
Történeti szempontból az *-i* morfémaival jelölt egyszerű múlt idő nem számottevő a témánkat illetően, ugyanis az alapnyelvre rekonstruált formához képest sem morfológiai, sem szemantikai jegyei nem változtak drasztikusan. Az *-i* múltidő-jel az uráli alapnyelvi **-j* szabályos folytatása, amely a manysi kivételével minden leánnyelvben megtalálható valamilyen formában (Bereczki 2003, 55). Emellett a finnugor alapnyelvre egy **-s* múltidő-jelet is rekonstruálunk, mely csak az obi-ugor nyelvekben, a mordvinban, a mariban, a számiban, az észtnben és a lívben maradt fenn. A két múlt idő között funkcionális különbség nem volt, a két morféma egymás allomorffaként létezett (Szeverényi 2006, 95–96). Az egyszerű múlt idő fejlődése az udmurtban tehát szabályos és jól követhető, paradigmatis bemutatója a 3. táblázatban látható.

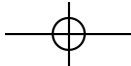
3. táblázat: Az udmurt *ponyny* 'tenni' ige egyszerű múlt idejű paradigmája

	<i>ponyny</i> 'tenni'	Szerkezet
SG1	<i>pon-i-∅</i>	tesz-PST-1SG
SG2	<i>pon-i-d</i>	tesz-PST-2SG
SG3	<i>pon-i-z</i>	tesz-PST-3SG
PL1	<i>pon-i-my</i>	tesz-PST-1PL
PL2	<i>pon-i-dy</i>	tesz-PST-2PL
PL3	<i>pon-i-zy</i>	tesz-PST-3PL

Az egyszerű múlt idő története jelentősen nem befolyásolta az összetett igeidők kifejlődését, ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hiszen láthattuk az 1. táblázatban, hogy első múlt idejű formák is megjelenhetnek a perifrasztikus szerkezetek mind segédigei, mind főigei pozíciójában.

Az evidenciális múlt történetileg viszont jelentős funkcionális változáson ment át, és azt gondolom, hogy a ma igeidőnek tekintett morféma és funkcionálisitása kellett ahhoz, hogy az összetett múlt idők megjelenhessenek az udmurtban. Az **-m* ugyancsak az uráli alapnyelvig vezethető vissza, ám eredetileg participiumképzőként funkcionált. Alakilag mit sem változott mai formájához képest, és számos uráli nyelvben megtalálható a folytatója, például a komi és az obi-ugor nyelvekben, a mordvinban, a mariban és a számiban is (Csepregi 1998/2011, 28; 2014, 102; Havas 2018, 173–177).

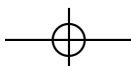
Ahogy az 5. pontban is bemutatásra került, az udmurt evidenciális múlt időt jelölő *-(e)m* participium szintén egy eredetileg rezultatív jelentésű képzőre vezethető vissza. A participiumok mód- és igeidőrendszerekbe való beépülése meglehetősen gyakori jelenség a világ nyelveiben, ám ez nem a céllal történik, hogy kiszorítsák a már létező finit alakokat, hanem azok hiánypótlása, kiegészítése végett. A mai uráli nyelvekben is gyakori, hogy a gazdag igeidőalakok között megjelennek az igeelvek. Ezért valószínűsíthető, hogy az időjeleken kívül más eszközökkel is kifejezhető volt az időérték már a proto-uráliban is, így például az akcióminőség és az aspektus is szerves része lehetett az alapnyelvi igeragozásnak. Az igeelvek is alkalmasak lehettek az időérték kifejezésére, akár ugyanazon az alakon időjel megjelenése nélkül is, és idővel egy-egy ilyen ige-névképző időjelle grammatikalizálódhatott bizonyos nyelvekben. Ez több finnugor nyelvben is így történt, egyik legismertebb példája a cikk gondolatmenetének szerves részét képező *-(e)m* morféma, de a magyar múlt idő *-t* jele is a participium perfectumra vezethető vissza (Havas 2018, 162).

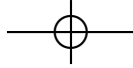
Jóllehet a morféma egyértelműen visszavezethető egészen az alapnyelvig, funkcióját tekintve már nem szolgálhatunk ilyen pontos adatokkal. Az **-m* képzőmorféma funkcionálisan igen gazdag lehetett (denominális és deverbális nomenképző, utóbbin belül deverbális névszóképző, nomen verbale képző; névmásképző; deverbális verbumképző; denominális verbumképző), s ez a jelentésbeli sokszínűség csak kontextuálisan volt tetten érhető, de morfológiailag nem differenciálódott. Ezért láthatjuk azt ma is, hogy nemcsak az egyes rokon nyelvek között, de még egyazon nyelven belül is egy adott képző számos különböző funkciót láthat el. A Kövesi Magda (1965) is valószínűsíti, hogy a valahai **-m*, illetve az ebből fejlődött *-(e)m* képzővel ellátott nomen verbale alakok predikatív szerepbe kerülése adta az alapot a perfectum (vagyis a későbbi evidenciális múlt idő) kifejlődéséhez (A. Kövesi 1965, 212, 217, 223).

Ezek alapján tehát látható, hogy a szintetikus egyszerű múlt idő volt jelen először a nyelvben, s bár a későbbi szintetikus evidenciális múlt alapjai úgyszintén megtalálhatók az alapnyelv időszakában, becsatlakozásuk az igeidőrendszerbe jóval később történhetett.

6.2. A V + AUX.PST szerkezet megjelenése

A nyelv tehát kezdetben rendelkezik egy hozzáadott, aspektuális és evidenciális jelentésektől mentes, egyszerű múlt idővel, melyet a nyelv önálló életében már *-i*-vel jelölünk. Ismert emellett az *-m* participiumképző is, ami számos jelentése

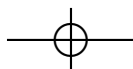

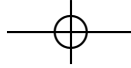
mellett kifejezheti a befejezettséget, perfekt jelentésárnyalatot is (vö. A. Kövesi 1965). A perfektet megelőző rezultatív jelentésárnyalatot korábbi tipológiai munkák eredményei alapján valószínűsítjük, amire természetesen, rekonstrukcióról lévén szó, közvetlen bizonyítékunk nincs, csupán a grammatikalizációs folyamatok ismérvei, valamint a mai evidenciális múlt által betöltött, kontextuálisan megjelenő funkciói, melyek között a rezultativitás is szerepel, állhatnak érvként a megfigyelések mellett.

Ezek alapján tehát a particípiumképző rezultatív jelentését tekintjük kiindulópontnak a grammatikalizációhoz. Ez a grammatikalizáció csak a szintetikus alakot érinti. A rezultativitás egy múltban történt esemény eredményeként létező állapotot jelöl a beszédidőben, tehát bár a múltból ad számot, a jelenre vonatkozik a kijelentés, melyben a szóban forgó morféma megjelenik (Bybee–Dahl 1989, 68; Bybee et al. 1994, 54). Ebben a fázisban a particípiumképző kopula nélkül jelenik meg a közlés során, s ahogy már említettem, a rezultatív jelentés ma is tetten érhető ezen az alakon (7). A mondatban a beszélő szemtanúja az eredménynek, mely nem más, mint a „lógó orr”, viszont az azt megelőző eseménynek (az öregedésnek) nem volt résztvevője, így az evidenciális múltat rezultatív funkcióban használja.

- (7) Pešanaj-len perešmisa nyr-yz no pińtem ym dorozaz ošísk-em-∅ ní.
 nagymama-GEN öregszik.CV.B orr-3SG is fogatlan száj -ra lóg-EV.PST-3SG már
 'Ahogy nagymama öregszik, orra már rálóg fogatlan szájára.' (Siegl 2004, 147)

A grammatikalizáció következő lépése a perfekt jelentés megjelenését hozza magával. A rezultatívhoz képest a perfekt általánosabb jelentéssel bír, hiszen ezúttal szintén egy múltbéli cselekvésről, történésről van szó, de relevanciával a jelenre nézve (Bybee–Dahl 1989, 55, 67). A grammatikalizáció ezen szakaszában a particípium becsatlakozik az igeidőrendszerbe, de szemantikailag még mindig a jelenre vonatkoztatható és továbbra is kopula nélkül jelenik meg a mondatban. Az igei rendszerhez való csatlakozás már valószínűleg a nyelv önálló életében ment végbe. Az udmurt esetében ez a fázis legalább a 18. század végéig fennállhatott, hiszen az első udmurt nyelvtanban is dokumentálva van, amely 1775-ben jelent meg. Fontos megjegyezni, hogy az első udmurt nyelvtant nem anyanyelvi beszélők állították össze és korábbi orosz nyelvtanok szerkezetén alapul, tehát a grammatika kijelentéseit mindenképpen fenntartással kell kezelnünk. Ugyanakkor, mivel nincs korábbi nyelvemlékünk az udmurt nyelvből (két rövid verset leszámítva), a történeti munkákban az első grammatika állításainak figyelembevétele megkerülhetetlen.

A perfekt jelentés, akárcsak a rezultatív, ma is megtalálható a nyelvben, ahogy a következő példa is mutatja (8). A mondat egy interjú⁵ közben hangzott el, melynek során az anyanyelvi adatközlő képeket látott. Az egyik képen egy férfi festi a szoba falát, tehát a beszélő magát a folyamatot is látta, így mondhatjuk, hogy első kézből származó információja volt az eseményről. Az ezt követő képen a férfi már a teljesen átfestett fal előtt áll, ekkor hangzott el az alábbi példamondat. Ez a mondat magára az eseményre fókuszál és nem egy állapotra, mely egy múltban történt cselekvésnek köszönhetően áll fenn a jelenben.

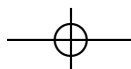
- (8) So boddor-ze bujasa bydt-em-∅ iini.
 ő fal-3SG.ACC fest.CV.Befejez-EV.PST-3SG már
 'Ő már befejezte a fala festését.' (Szabó 2022b, 114)

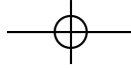
Az egyszerű múlt idejű segédigét tartalmazó analitikus szerkezet csak ezt a fázist követően alakulhatott ki. Eddig a pontig a nyelv rendelkezett egy szintetikus alakkal, amely rezultatív és perfekt jelentést hordoz és tartalma a jelenre vonatkozatható. Az egyszerű múlt idejű segédigés szerkezet abból a célból fejlődhetett ki, hogy a szintetikus forma igeidejét a múltba vetítse, tehát a rezultatív és perfekt jelentés a beszédidő előttre is vonatkozhat. Az elmélet mellett szól a tény, hogy a mai udmurtban az evidenciális múlt idejű főigét és egy egyszerű múlt idejű segédigét tartalmazó szerkezet (V-EV.PST + AUX.PST) egyáltalán nem fejez ki evidenciális jelentést, viszont aspektuális szemantikai töltettel rendelkezik, ezt demonstrálja a következő példa is (9). Indirekt evidencialitásról ezúttal nem lehet szó, hiszen a mondat egyes szám első személyben hangzik el, így a beszélő nem csak tanúja az itt felvázolt „eseménynek”, de résztvevője is volt. Skribnik–Kehayov (2018), Bartens (2000) és Siegl (2004) szerint ez az alak régmúltat és plusquamperfectumot, vagyis befejezett múltat jelöl, ami illeszkedik azon elgondoláshoz, hogy a szerkezet létrejöttének eredeti célja a perfekt (és a rezultatív) jelentés múltban történő kifejezésének megvalósítása.

- (9) Odig dyre kosky-ny malpa-m-∅ val.
 egy idő.ILL elmegy-INF gondol-EV.PST.1SG AUX.PST
 'Egyszer azon gondolkodtam, hogy elmegyek.' (Siegl 2004, 141)

A nyelvben a paradigma első eleme eszerint a V-EV.PST + AUX.PST lehetett, mely idővel kiegészülhetett, s a főige később bármely igeidőben szerepelhetett az egyszerű múlt idejű segédige mellett.

⁵ Erről l. bővebben Szabó (2022b).

6.3. A V + AUX.EV.PST szerkezet megjelenése

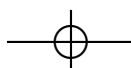
Az 5. pontban felvázolt grammatikalizáció a szintetikus alakokon folytatódott tovább. A nyelvben eddig a pontig kialakult egy (mai elnevezésével) egyszerű múlt idő, egy rezultatív és perfekt jelentésű alak, amely becsatlakozott az igei rendszerbe (de még nem hívhatjuk evidenciális múltnak), valamint egy összetett igei alak, ahol a főige már az $-(e)m$ morfémával is megjelenhet, a segédige pedig egyszerű múlt időben áll.

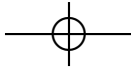
A szintetikus $-(e)m$ morfémás alak ezután inferenciális jelentéssel bővül, miközben korábbi jelentései ugyancsak megmaradnak. Az inferencialitás azt a helyzetet jelöli, amikor a beszélő vagy egy kézzelfogható bizonyíték/eredmény, vagy pedig saját tudása alapján következtet a beszédidőt megelőző, múltban történt eseményre. A kézzelfogható, szemmel látható eredményen alapuló inferencialitást következtetésnek, míg az előzetes ismereten alapulót okfejtésnek nevezzük (Kugler 2015, 45, 47).

A korábbi fázishoz képest a változás abban érhető tetten szemantikailag, hogy ezúttal a beszélő nem rendelkezik információval a múltban történt eseményt illetően, mindössze egy bizonyos tény vagy tudás alapján következtet rá. Ilyenkor a beszélő mondatában nem feltétlenül jelenik meg az az objektum, amely az inferencia alapjául szolgál. Az udmurtban a ma evidenciális múltnak nevezett igeidő máig hordozza az inferenciális jelentést, olyannyira, hogy ma ez adja az egyik fő funkcióját. A következő példamondatban a beszélő morzsákat lát az asztalon, ennek alapján következtet arra, hogy korábban valaki evett az asztalnál (10). Ez esetben az inferencia alapjaként szolgáló objektum (a morzsa) is megjelenik.

- (10) So šij-em-∅   no kelt-em-∅   pyry-os-ty.
 3SG eszik-EV.PST-3SG és hagy-EV.PST-3SG morzsa-PL-ACC
 'Evett és a morzsákat ott hagyta (az asztalon).' (Szabó 2020, 232)

Ezt követően fejlődhetett ki az indirekt evidenciális jelentés, amely a közvetett információ jelölésére szolgál egy megnyilatkozás során. Az udmurt grammatikailag nem különbözteti meg a látás, szaglás, hallás vagy tapintás útján szerzett információforrásokat. Ahogy már említettem, nem egyedi eset, hogy egy nyelvben nem fejlődik ki ezzel párhuzamosan direkt evidencialitást jelölő grammatikai elem is, számos esetben az indirekt evidencia áll szemben minden mással, ami magába foglalja mind az evidenciálisan neutrális, mind a direkt evidenciális jelentéseket. Az udmurtban mára egyértelművé vált, hogy az egyszerű múlt idő evidenciálisan alapvetően semleges, tehát a nyelvben nincs direkt–indirekt

evidenciális oppozíció, de természetesen az első kézből származó, múlt idejű információ jelölése is az egyszerű múlt idővel történik. Az evidenciálisan neutrális és kimondottan direkt evidenciális funkciók a szövegkörnyezet vizsgálatával különböztethetők meg.

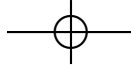
A mai udmurt nyelvben az indirekt evidencialitás az inferencialitás mellett az egyik legfőbb funkciója az evidenciális múlt időnek, így erre a funkcióra találhatjuk a legtöbb példát (11). A következő mondatban a beszélő a szülei megismerkedését meséli el, aminek ő, természetesen, nem lehetett tanúja, a történetet csak hallomásból ismeri.

- (11) Ataj-e-len suzer-ez vań, soos anaj-en-ym eš-jos vyliłlam... soos
 apa-1SG-GEN nővér-3SG COP.PRS 3PL anya-COM-1SG barát-PL COP.PL.EV.PST 3PL
 verašky-ny kutski-łlam.
 beszélget-INF kezd-EV.PST.3PL
 'Apámnak van egy nővére, ők anyukámmal barátok voltak... és beszélgetni kezdtek [az apám és az anyám].'
 (Szabó 2020, 241)

Emellett a folklórműfajok tipikus formája is az evidenciális múlt idő, hiszen a népmesék, keletkezéstörténetek és legendák forrásai már nem ismertek, és gyakran olyan helyszínek és karakterek szerepelnek bennük, melyekkel ember nem találkozhatott. A következő példamondat egy 19. század végi folklórgyűjtésből származik (Munkácsi 1887). A történet a világ keletkezéséről és Inmar, az udmurtok főistenének cselekedeteiről szól (12).

- (12) Inmar ta vu vylyn badžym pyž-en uja-sa vetl-em-∅.
 Inmar ez víz -on nagy hajó-INS úszik-CVB megy-EV.PST-3SG
 'Inmar [a főisten] ezen a vízen egy nagy hajóval hajózott (tkp. úszva ment).'
 (Munkácsi 1887, 49)

Egyes nézetek nem különböztetik meg egymástól az inferenciális és az indirekt evidenciális fázist, és az inferencialitást az indirekt evidencialitás egyik kategóriájaként kezelik (vö. Aikhenvald 2004; 2018a). Emellett számos érv szól. Funkcionálisan a két jelentés gyakran jár kéz a kézben, és az evidencialitással rendelkező nyelvekben formailag is elterjedt az azonos jelölésmódjuk. Amellett viszont nem mehetünk el szó nélkül, hogy korábbi történeti-tipológiai kutatások eredményei arra engednek következtetni, hogy azokban a nyelvekben, ahol e két jelentés egyaránt fellelhető, ott történetileg az inferencialitás megelőzi az indirekt evidenciális jelentés kialakulását (vö. Bybee et al. 1994). Annak érdekében, hogy a fejlődés fázisai jól átláthatóak legyenek, külön kategóriaként, külön

grammatikalizációs lépésként kezelem az inferencialitást és az indirekt evidencialitást.

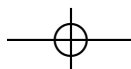
Az evidenciális múlt idejű segédigét tartalmazó analitikus igei szerkezetek csak az indirekt evidenciális jelentés kifejlődése után jöhettek létre, hiszen friss kutatások bebizonyították, hogy ezek a szerkezetek a mai udmurtban aspektuális jelentésük mellett mindenképpen kifejeznek indirekt evidencialitást is. Létrejöttének oka, úgy gondolom, egy evidenciális pár megalkotása a már meglévő, egy időszámvnyival a múltba vetített perifrasztikus formák mellé. A következő példamondatokból jól látható, hogy az aspektuális értéket a főige formája hordozza, az evidenciális töltetért pedig a segédige a felelős (13)–(14). A (13) példamondat ugyancsak egy beszélő szülei megismerkedésének történetéből származik, ahol a beszélő nem lehetett jelen. A főige evidenciális múltban áll, Siegl (2004) és Skribnik–Kehayov (2018) szerint a szerkezet az indirekt információforráson kívül befejezettséget, plusquamperfectumot jelöl.

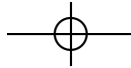
- (13) Kořku no berpumeti parta-jen veraškišk-em-∅ vylem.
mindig is utolsó asztal-INS beszélget-EV.PST-3SG AUX.EV.PST
'Mindig az utolsó asztalnál beszélgetett [valakivel].' (Szabó 2022b, 124)

A (14) példamondat pedig egy részletet közöl egy falu alapításának legendájából, mely műfaját tekintve is egy generációról generációra, szájról szájra terjedő történet, vagyis az eredeti forrás mára ismeretlen vagy erősen elhomályosult. Ez esetben a főige jelen időben van, így a konstrukció a másodkézből származó információforráson kívül plusquamperfectumot, befejezett múltat is jelöl.

- (14) Yrgon pottiš žuč pi-os luškašky-ny vuttišk-o vylem.
réz bányász orosz fiú-PL lopkod-INF befejez-PRS.3PL AUX.EV.PST
'A rézbányász orosz fiúk befejezték a lopkodást.' (Szabó 2022b, 124)

Ezzel létrejön a ma is látható igei rendszer az udmurtban, vagyis (a már ismert szintetikus jelen és jövő időn kívül) kialakul a szintetikus, *-i*-vel jelölt egyszerű múlt idő, a szintetikus *-(e)m* képzőt hordozó evidenciális múlt idő, valamint a hozzájuk képest későbbi keletkezésű *V + AUX.PST* és a *V + AUX.EV.PST* analitikus szerkezetek. Utóbbiak immáron teljes paradigmával, ami magában foglalja azt is, hogy a főige bármely igeidőt felvehet.

6.4. Az uráli alapnyelv tulajdonságai

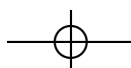
Az alapnyelv szempontjából az a jelenség, amelyet részletesebben kell tárgyalnunk, a participiumi szerkezetek kopulás előfordulása. Havas (2018) állítása szerint az ősiségben a participiumok állítmányi helyzetben kopula nélkül jelentek meg. Elméletét a következőkre alapozza. Egyrészt leszögezi, hogy az alapnyelv egészen biztosan rendelkezett participium-rendszerrel, mely több uráli nyelvben is rekonstruálható. Másrészt úgy véli, hogy a participiumok ősi keletkezésűek, mint a finit igei formák, de mindenesetre biztosan korábbi keletkezésűek, mint a teljes finit paradigmák (2018, 179–181).

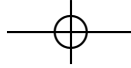
A szerző többek között amellet érvel, hogy a participiumok eredetileg predikátumi szerepben, és nem melléknévként jelentek meg egy közlés során, s ehhez érvként hozza fel, hogy a kopulás szerkesztésmód nem mindig terjed ki a participiumokra. Állítása szerint ahogy az időben visszafelé haladunk, erre egyre több példát találhatunk. Úgy véli, hogy a participiumok és a melléznevek predikátumi megjelenésének különbségei a kopulahasználatban is kimutathatók, melyhez a proto-indoeurópai nyelv példáját hozza. Amikor a kopula az indoeurópai nyelvekben kialakult és melléknévi állítmány mellett kötelezővé vált, ez nem minden esetben történt meg a participiumos szerkezetekben is, melyek továbbra is az ősi, kopula nélküli felépítést követték (Havas 2018, 164, 166).

A balti-finn nyelvek is jó példaként szolgálnak a participiumok eredeti, kopula nélküli állítmányi megjelenésére. Havas a *tulevat* 'jönnek' igei alakot hozza fel példaként, amely nem jöhetett volna létre, ha a participiumokat a nyelv melléknévként kezeli, mert ez esetben csak úgy jelenhetnének meg állítmányként, ha kopula is van a szerkezetben, amiből viszont nem jöhetett volna létre a mai, kopulát mellőző finit igei alak. Ez arra utal, hogy amikor a fent említett igei alak létrejött, a participiumok inkább igei, mint melléknévi szerepet töltöttek be a nyelvben (Havas 2018, 167).

6.5. Múlt idők a komi nyelv(ek)ben

A komi nyelvekben az udmurthoz nagyon hasonló igeidőrendszer található. Szintetikus formákkal a jelen, jövő, egyszerű múlt és evidenciális múlt fejezhető ki. A szintetikus múlt időket a 4. táblázat mutatja be. Ebből látható, hogy az egyszerű múlt idő, akárcsak az udmurtban, az *-i* morfémmal jelölt, az evidenciális múlt pedig az *-öm* morfémmal képezhető, mely az udmurt *-(e)m* megfelelője. A táblázat a standard komi-permják nyelvváltozatot mutatja, ahol jól látható,

Diakrón összefüggések az udmurt szintetikus és analitikus múlt idők között 157

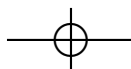
hogyan tartanak számon első személyű alakokat az evidenciális múlt idő esetében. Ugyanez igaz a komi-zürjén nyelv evidenciális múlt idejű paradigmájára is. Ez nem mondható el minden nyelvjárásról és nyelvváltozatról, ugyanis első személyű alakok, melyek megegyeznek a harmadik személyű formákkal, fellelhetők egyes területeken (Kuznetsov 2022, 495–496).

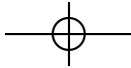
4. táblázat: A komi-permják szintetikus múlt idők paradigmája a *munny* 'menni' igével bemutatva

	Egyszerű múlt idő	Evidenciális múlt idő
Sg1	<i>mun-i-∅</i> megy-PST-1SG	—
Sg2	<i>mun-i-n</i> megy-PST-2SG	<i>mun-öm-yt/mun-öm-at</i> megy-EV.PST-2SG
Sg3	<i>mun-i-s</i> megy-PST-3SG	<i>mun-öm(-a)</i> megy-EV.PST-3SG
PL1	<i>mun-i-m(ö)</i> megy-PST-1PL	—
PL2	<i>mun-i-t(ö)</i> megy-PST-2PL	<i>mun-öm-nyt/mun-öm-as</i> megy-EV.PST-2PL
PL3	<i>mun-i-sö</i> megy-PST-3PL	<i>mun-öm-as</i> megy-EV.PST-3PL

A komi nyelvekben az indirekt evidencialitást kifejező forma, az udmurthoz hasonlóan, participiumi eredetű, mely amellet, hogy kifejezi, hogy a beszélő nem volt szemtanúja vagy résztvevője egy adott eseménynek, egy múltbéli cselekvés jelenben tapasztalható eredményét és inferencialitást is jelöl (Aikhenvald 2003, 20; 2004: 69, 156). A komi-zürjénben az ige eredeti aspektuális értéke korrelál az evidenciális jelentéssel, vagyis egy evidenciális múlt idejű telikus igeének rezultatív interpretációja van evidenciális jelentésbővülés nélkül (Aikhenvald 2004, 328; Forker 2018, 21). Ez azt is jelenti, hogy az evidenciális múlt idő leg-erősebb funkciói az indirekt evidencialitás, az inferencialitás és a rezultativitás kifejezése. A grammatikalizáció a komi esetében elképzelhető, hogy ugyanúgy indult, mint az udmurt esetében, és a szintetikus második múlt időn végbe is ment, vagyis elérte az indirekt evidenciális fázisát. A rezultatív jelentés, miután elhalványult az eredeti alakon, egy szintaktikai megkötés által él tovább.⁶

⁶ Az udmurtban a rezultatív funkció szintén újabb grammatikalizációba kezdett a cikkben felvázolt fejlődési ösvény befejezése után. Ma a nyelvben rezultativitást az *-emyn* participiumi alakokkal fejezhetünk ki, amiben ugyancsak felismerhetjük a valahai *-*m* participiumképzőt (Asztalos–Szabó 2024).

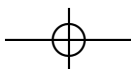

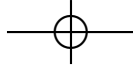
Az összetett múlt idők egy főigéből és egy első vagy második múlt idejű létigéből állnak ($V + \text{völi/völöm}$), mely utóbbiak itt nem létigei, hanem szintén segédigei szerepet töltenek be. Az analitikus formák evidenciális és aspektuális értékeiről keveset tudunk, használatuk nyelvjárási szinten is különbözhet. A finnugor vagy permi nyelvekre specializálódott tipológiai munkák közül Skribnik–Kehayov (2018) az első múlt időt szemtanúsági múltnak, míg a második múlt időt nem-szemtanúsági múltnak nevezi, melyek közül utóbbi miratív szemantikai kiterjesztéssel is rendelkezik. Az összetett igeidők között ugyancsak megkülönböztetik a direkt és az indirekt evidencialitást. Eszerint az első múlt idejű segédigével képzett szerkezetek szemtanúságot, míg a második múlt idejű segédigével képzettek nem-szemtanúságot fejeznek ki aspektuális jelentéstartalmuk mellett. A $V.PRS + AUX.PST$ és $V.PRS + AUX.EV.PST$ szerkezetekhez folyamatos aspektust rendelnek, utóbbit miratív kiterjesztéssel közlik. A $V-EV.PST + AUX.PST$ és $V-EV.PST + AUX.EV.PST$ szerkezeteknek pedig, evidenciális szembenállásuk mellett, régmúltra vonatkozó jelentésük van, de utóbbi konstrukcióval kapcsolatban megjegyzik, hogy az ide kapcsolható információ rendkívül csekély, és a szakirodalomban nem találkozhatunk a szerkezet miratív jelentéskiterjesztésével (Skribnik–Kehayov 2018, 19–20).

Az evidenciális oppozíció a komi nyelvekben is valószínűleg csak kontextuálisan érhető tetten, tehát az egyszerű múlt idő evidenciálisan alapvetően neutrális, de szituációtól függően direkt információforrás kifejezésére is ez alkalmazandó.

A komi összetett igeidőkről sokkal kevesebb információ áll rendelkezésünkre, mint az udmurttal kapcsolatban. Ezek az információk pedig gyakran ellentmondanak egymásnak. Bartens (2000, 212) szerint például a komi-permják analitikus alakok nem fejeznek ki evidenciális értékeket, sokkal inkább aspektuális jelentéssel bírnak.

A paradigma nem csak az összetett igeidők esetében hiányos, de láthattuk, hogy a szintetikus evidenciális múlt idő első személyű alakjai sem széles körben elfogadottak. Ebből arra következtethetünk, hogy bár valószínűleg a rezultatív szemantikájú alapnyelvi **-m* participium hasonló (ha nem ugyanolyan) grammatikalizációs utat járt be, mint udmurt megfelelője, a változás még nem zajlott le teljes mértékben. A szintetikus evidenciális múlt első személyű alakjainak hiánya nem meglepő, számos esetben kimutatható, hogy indirekt evidenciális jelentés először harmadik személyű alakokon jelenik meg, s csak ezt követően bővül ki a paradigma második, s végül első személyű alakokkal (Szerebrennyikov 1963, 266). Az összetett igei alakok már szintén megjelentek a nyelvben, funkcionalitásukat és morfológiai variációjukat számos kérdés és bizonytalanság övezi. Elképzelhető, hogy a komi-permják összetett igeidők evidenciális je-

gyének hiánya csak pillanatnyi helyzet, a grammatikalizáció még nem jutott el abba a fázisba, hogy létrehozza az egyszerű múlt idejű segédigét tartalmazó analitikus alakok evidenciális párját, hiszen az ehhez szükséges feltételek sem jöttek még létre teljes egészében.

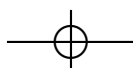
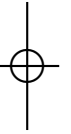
7. Konklúzió és összefoglalás

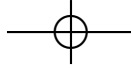
A tanulmány arra tett kísérletet, hogy meggyőzően érveljen az udmurt összetett igeidők szintetikus párjaikhoz viszonyított későbbi kifejlődése mellett, valamint bemutassa, hogy a párhuzamos fejlődés egymáshoz képest hogyan történhetett, a szintetikus és analitikus alakok egymásra hogyan hatottak történetileg.

A kopula nélkül megjelenő participiumi eredetű evidenciális múlt idő minden bizonnyal későbbi fejlemény az udmurtban, mint a szintetikus jelen, jövő és egyszerű múlt idők kialakulása. Ezt bizonyítja, hogy az egyszerű múlt idő *-i* jelét egészen az uráli alapnyelvre tudjuk rekonstruálni. Nincs ez másképp az *-(e)m* participiumképzővel, amely az alapnyelv időszakában még igenévképzőként funkcionált, s csak később fuzionált az igeidőrendszerrel. A protonyelvben a participium állítmányként is megjelenhetett, sőt Havas (2018) szerint a participiumok eredetileg predikátumi pozíciót foglaltak el a régiségben, méghozzá kopula nélkül, mely jól szemléltethető ma is az uráli nyelvek igei rendszerével, de sok indoeurópai nyelvből ugyancsak kimutatható, még azokban az esetekben is, ahol a kopula használata participiumi állítmány mellett ma már általános.

A participiumképző grammatikalizálódása tette lehetővé, hogy egy feltételezhetően eredeti rezultatív jelentésből a perfekten és az inferenciálison keresztül kialakulhasson a nyelvben az indirekt evidencialitás. Ugyancsak ennek a folyamatnak köszönhetjük az analitikus igeidők létrejöttét. Elméletem szerint az egyszerű múlt idejű segédigét tartalmazó szerkezetek a participiumi eredetű alak perfekt jelentésének kifejlődése után jelenhettek meg az udmurtban abból a célból, hogy az addig a pontig a jelenre vonatkoztatva kifejezhető rezultatív és perfekt jelentéseket a múltba vetítsék. Ezzel a múltban lezajlott és lezárult rezultatív és perfekt jelentéstartalmú események is kifejezhetővé váltak. Emellett szól az a tény, hogy bár a főige megjelenhet evidenciális múlt időben az egyszerű múlt idejű segédige mellett, indirekt (és másilyen) evidenciális jelentést nem hordoz magában, viszont régmúltat és plusquamperfectumot kifejezhet.

Az evidenciális múlt idejű segédigei struktúra viszont minden jel szerint a szintetikus alakon való indirekt evidenciális funkció megjelenése után alakult ki az udmurtban, ugyanis a nyelv ezt csak úgy hozhatta létre, ha előbb rendel-

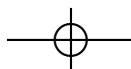
kezett indirekt evidenciális jelentéssel a szintetikus alakokon, hiszen a szóban forgó analitikus szerkezetek aspektuális jelentéstartalmuk mellett mindig közvetett információforrásra vonatkoznak. Ehhez elegendőnek bizonyult a jelentés grammatikalizációja a szintetikus alakokon, hiszen láthattuk, hogy az összetett szerkezetek második tagja, vagyis a létigéből képzett segédige fejezi ki az idősíkot és bizonyos esetekben az evidenciális értéket, míg a főige az aspektuális tartalomért felelős (hiszen láthattuk, hogy a főige időjelölése nem feltétlenül a morfológiailag jelzett időre vonatkozik).

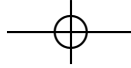
A tanulmányban bemutatásra került Bybee és Dahl (1989) tipológiai kutatásának egyik megfigyelése, amely szerint a rezultatívból grammatikalizálódott perfekt és később evidenciális szerkezet (a bolgárban kimondottan a reportatív evidencia) eredetileg kopulával jelenhetett meg, amely később kikopott az összetételből. Így a reportatív evidenciát kifejező, kopula nélküli alak képviseli a grammatikalizáció magasabb fokát. Az udmurtban viszont éppen a fordítottját tapasztalhatjuk a felsorakoztatott érvek alapján, vagyis a kopula csak későbbi fejlemény a participiumos szerkezetben.

A komi nyelvek igeidőrendszerében fellelhető hasonlóságok szintén az elmélet mellett tanúskodnak, de ez esetben sem a szintetikus evidenciális múlt, sem pedig az összetett igeidők nem állnak a grammatikalizációnak azon a fokán, ahol az udmurtban, így korábbi fázisok is megfigyelhetők a párhuzamos fejlődést illetően.

Rövidítések

- 1 = első személy
- 2 = második személy
- 3 = harmadik személy
- ACC = akkuzatívusz
- ADV = adverbialisz
- AUX = segédige
- CNG = konnegatív fő
- COM = komitatívusz
- COP = kopula
- CVB = konverbum
- EGR = egresszívusz
- EV = evidenciális
- FUT = jövő idő
- GEN = genitívusz
- ILL = illatívusz
- INE = inesszívusz
- INF = infinitívusz

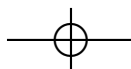
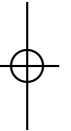

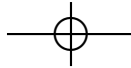
Diakrón összefüggések az udmurt szintetikus és analitikus múlt idők között 161

INS = insztrumentális
 NEG = tagadás
 O = tárgy
 PL = többes szám
 PRS = jelen idő
 PST = múlt idő
 S = alany
 SG = egyes szám
 V = ige

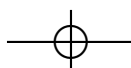
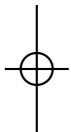
Irodalom

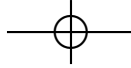
- A. Kövesi Magda 1965. *A permi nyelvek ősi képzői*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Abondolo, Daniel (szerk.) 1998. *The Uralic languages*. London & New York: Routledge.
- Aikhenvald, Alexandra Y. 2003. Evidentiality in typological perspective. In: Aikhenvald, Alexandra Y. – Dixon, Robert M. W. (szerk.): *Studies in evidentiality*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 1–31.
- Aikhenvald, Alexandra Y. 2004. *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- Aikhenvald, Alexandra Y. 2018a. Evidentiality: The framework. In: Aikhenvald (2018b, 1–43).
- Aikhenvald, Alexandra Y. (szerk.) 2018b. *The Oxford handbook of evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- Aikio, Ante 2022. Proto-Uralic. In: Bakró-Nagy et al. (2022, 3–27).
- Asztalos Erika 2018. Szórendi típusváltás az udmurt nyelvben. Doktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Asztalos, Erika – Szabó, Ditta 2024. The resultative spiral in Udmurt. Konferencia-előadás. Colloquium on Cyclicity and the Theory of Language Change, The University of Manchester.
- Bakró-Nagy, Marianne – Laakso, Johanna – Skribnik, Elena (szerk.) 2022. *The Oxford guide to the Uralic languages*. Oxford: Oxford University Press.
- Bartens, Raija 2000. Permiläisten kielten rakenne ja kehitys [A permi nyelvek szerkezete és fejlődése]. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 238. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- Bereczki Gábor 1998a. A török nyelvek hatása a magyarra. In: Kiss–Klima (1998, 207–216).
- Bereczki Gábor 1998b. A Volga-Káma-vidék nyelveinek areális kapcsolatai. In: Kiss–Klima (1998, 179–206).
- Bereczki Gábor 2003. *A magyar nyelv finnugor alapjai*. Budapest: Universitas.
- Bybee, Joan L. – Dahl, Östen 1989. The creation of tense and aspect systems in the languages of the world. *Studies in Languages* 13: 51–103.
- Bybee, Joan L. – Perkins, Revere – Pagliuca, William 1994. *The evolution of grammar. Tense, aspect and modality in the languages of the world*. Chicago & London: Chicago University Press.
- Csepregi Márta 1998/2011. Szurguti osztják chrestomathia. *Studia uralo-altaica supplementum* 6. Szeged: József Attila Tudományegyetem.
- Csepregi Márta 2014. Evidencialitás a hanti nyelvjárásokban. In: Havas Ferenc – Horváth Katalin – Kugler Nóra – Vladár Zsuzsa (szerk.): *Nyelvben a világ: Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 160)*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 99–109.
- Csúcs Sándor 1979. A votják-tatár nyelvi kapcsolatok és történeti hátterük. *Nyelvtudományi Közlemények* 81: 365–372.

- Csúcs, Sándor 1988. Die wotjakische Sprache [Az udmurt nyelv]. In: Sinor, Denis (szerk.): The Uralic languages. Description, history and foreign influences. Handbuch der Orientalistik. Leiden: E. J. Brill. 131–146.
- Csúcs Sándor 1990. Chrestomathia Votiacica. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Csúcs Sándor 2007. Permi–magyar nyelvtörténeti párhuzamok. Nyelvtudományi Közlemények 104: 86–123.
- Edygarova, Svetlana 2022. Udmurt. In: Bakró-Nagy et al. (2022, 507–522).
- Forker, Diana 2018. Evidentiality and its relations to other verbal categories. In: Aikhenvald (2018b, 65–84).
- Hajdú Péter 1981. Az uráli nyelvészet alapkérdései. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Hajdú Péter – Domokos Péter 1978. Uráli nyelvrokonaink. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Havas Ferenc 2018. A prenominitivitás. Elmélet és alkalmazása az uráli nyelvekre. Akadémiai doktori értekezés. Budapest.
- Havas Ferenc – Asztalos Erika – F. Gulyás Nikolett – Horváth Laura – Timár Bogáta 2023. A Volga-vidéki finnugor nyelvek tipológiai adatbázisa (VolgaTyp). Budapest: ELTE Finnugor Tanszék. <https://volgatyp.elte.hu/>.
- Kiss Gabriella – Klima László (szerk.) 1998. Ünnepi könyv Bereczki Gábor 70. születésnapjának tiszteletére (Urálisztikai Tanulmányok 8). Budapest: ELTE Finnugor Tanszék.
- Kozmács István 2001. Az udmurt (votják) nyelv alapjai (Budapesti Finnugor Füzetek 16). Budapest: ELTE Finnugor Tanszék.
- Kozmács István 2002. Udmurt–magyar szótár. Szombathely: Savaria University Press.
- Kubitsch Rebeka 2019. Az evidencialitás és az első személy kapcsolata az udmurt nyelvben. Nyelvtudományi Közlemények 115: 85–108.
- Kubitsch, Rebeka 2021. The semantic profile of the past evidential in Udmurt in contemporary texts. In: Baranzini, Laura – Saussure, Louis de (szerk.): Aspects of tenses, modality and evidentiality (Cahiers Chronos 31). Leiden: Brill. 262–287.
- Kubitsch Rebeka – Sipőcz Katalin – Szeverényi Sándor 2023. Az érzékelésigék rendszerének vizsgálata az udmurt, manysi és nganaszan nyelvekben és annak történeti vonatkozásai. Nyelvelmélet és diakronia 5: 333–362.
- Kugler Nóra 2015. Megfigyelés és következtetés a nyelvi tevékenységben. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kuznetsov, Nikolay 2022. Komi. In: Bakró-Nagy et al. (2022, 488–506).
- Maticsák Sándor 2020. A magyar nyelv eredete és rokonsága. Budapest: Gondolat.
- Munkácsi Bernát 1887. Votják népköltészeti hagyományok. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Nazarova, Jekatyerina Viktorovna [Назарова, Е. В.] 2014. Удмурт кыл [Az udmurt nyelv]. Ижевск: Удмуртский Государственный Университет.
- Petrova, Anasztaszija V. – Tyimerhanova, Nagyezsda Ny. [Петрова, А. В. – Тимерханова, Н. Н.] 2014. Удмуртско-венгерско-русский разговорник [Udmurt–magyar–orosz társalgási zsebkönyv]. Бикфалва – Ижевск: Удмуртский Государственный Университет.
- Pomozsi Péter 2011. A magyar múltidőrendszer térben és időben az evidencialitás tükrében. In: Fazakas Emese – Juhász Dezső – T. Szabó Csilla – Terbe Erika – Zsemlyei Borbála (szerk.): Tér, idő, társadalom és kultúra metszéspontjai a magyar nyelvben. A 7. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus két szimpóziumának előadásai. Budapest–Kolozsvár: ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék – Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság. 85–100.
- Rédei Károly 1964. Vannak-e az előmagyar–permi érintkezésnek nyelvi nyomai? Nyelvtudományi Közlemények 66: 253–261.

Diakrón összefüggések az udmurt szintetikus és analitikus múlt idők között 163

- Riese, Timothy 1998. Permian. In: Abondolo (1998, 249–272).
- Salánki Zsuzsanna 2007. Az udmurt nyelv mai helyzete. Doktori értekezés. ELTE, Budapest.
- Saraheimo, Mari 2022. The finite remote past tenses in Udmurt: From temporal to modal and pragmatic functions. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 67: 161–203.
- Siegl, Florian 2004. The 2nd past in the Permian languages. Form, function and a comparative analysis from a typological perspective. MA Thesis. University of Tartu.
- Skribnik, Elena – Kehayov, Petar 2018. Evidentials in the Uralic languages. In: Aikhenvald (2018b, 525–553).
- Szabó Ditta 2020. Evidenciálisok az udmurt egyetemisták nyelvhasználatában (egy szinkrón kutatás részeredményei). *Folia Uralica Debreceniensia* 27: 215–248.
- Szabó Ditta 2022a. A permi és a török nyelvek evidencialitásának eredetéről. In: Baloghné Bérces Katalin – Nemesi Attila László – Surányi Balázs (szerk.): *Nyelvelmélet és kontaktológia* 5. Budapest: PPKE BTK, Elméleti Nyelvészeti Tanszék – Magyar Nyelvészeti Tanszék. 87–112.
- Szabó Ditta 2022b. Az evidencialitás történeti-tipológiai vizsgálata az udmurtban. Doktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Szamarova, Maria A. – Sztrelkova, Olga B. [Самарова, М. А. – Стрелкова, О. Б.] 2013. Лабыр-лабыр лабыртом! Поговорим от души [Beszéljünk szívből, lélekből]. Ижкар: Удмуртский Государственный Университет.
- Szerebrennyikov, Borisz A. [Серебренников, Борис А.] 1963. Историческая морфология мордовских языков [A permi nyelvek történeti morfológiája]. Москва: Издательство академии наук СССР.
- Szeverényi Sándor 2006. Igeidő és aspektus. In: Kozmács István – Sipőcz Katalin (szerk.): *Uralisztika*. Budapest: Bölcsész Konzorcium. 92–109.
- Winkler, Eberhard 2001. Udmurt (Languages of the World/Materials 212). Munich: Lincom Europa.

Diachronic relationships between Udmurt analytic and synthetic past tense verb forms

Abstract: In this article, I argue that (1) the Udmurt analytic (compound) past tense form developed later than its synthetic counterpart, and 2) parallel development can be observed between the two verb structure types. I attempt to support my claim with a historical analysis of the verb forms in question and their functional-semantic characteristics as observed in the present state of the language.

The historical relationship between the Udmurt analytic and synthetic past tense verb forms is generally not discussed in the literature (see Bartens 2000; Winkler 2001). Based on their typological research in numerous languages, Bybee and Dahl (1989) argue that one subtype of periphrastic resultative constructions, which have a copula+past participle structure, often undergoes a process of change in which the copula disappears from the structure, thus creating a synthetic verb form. Based on the Uralic literature (A. Kövesi 1965; Havas 2018) and recent research (Szabó 2022b), the Udmurt evidential past participle marker *-(e)m* can also be traced back to a suffix with an originally resultative meaning (PU **-m*). In my opinion, the aforementioned grammaticalization process did not take place in the Udmurt language. In this article, I argue that the Udmurt synthetic evidential past tense did not develop from the analytic forms but is the result of the earlier development of the synthetic form. Periphrastic structures could only have emerged after this, and subsequent to their appearance, parallel development can be observed between the two types of structures.

Keywords: Udmurt; past tenses; evidentiality; grammaticalization

---

